

[Květen 1985]

O B S A H :

Petr Kabeš:	Na hladině [1]
Philip Roth:	Romantika útlaku [2-3]
Ivan Klíma :	Milý Philipe [4-8]
Zdeněk Urbánek:	Ztracená semě [9-25]
Eda Kriseová :	Co se stalo na horách [26-22]
AZ :	Gorbačov - a co dál ? [29-35]
Milan Jungman:	Si tacuissse [36-40]
Jan Trefulka :	Hamlet to nevěděl [41-42]
Milan Uhde :	Z neodeslaných dopisů [43-44]
Sergej Maehonin:	Momentka filologická [45-47]
/oK/ :	Zpráva o pohřbu [48]
/KO/ :	Více než 13 řádky o [49-52]
Luďvík Vaculík:	Espresso na Místku [59-61]

Copied from a type-written carbon copy, bound, and
made available by
DOKUMENTATIONSZENTRUM ZUR FÖRDERUNG DER UNABHÄNGIGEN
TSCHSCHOSLOWAKISCHEN LITERATUR e.V. for research and
information purposes. Copyright continues to be held by
each individual author and must be strictly observed. If
clarification is required, please consult the Centre
before publication of any item.
DOKUMENTATIONSZENTRUM
SCHWARZENBERG 6
D-8533 SCHEINFELD
Tel. 09162/7761

Únorové číslo Harper's přineslo pod tímto titulkem výňatky z rozhovoru, který vedla na podzim 1984 Hermione Leeová s Philipem Rothem. Roth se vyjadřuje k situaci spisovatele ve svobodné a v nesvobodné zemi, především v Československu.

Leeová: Myslíte, že jste jako spisovatel nějak ovlivnil své okolí, kulturu?

Roth: Vůbec nijak!

Leeová: Říkáte to s hořkostí anebo s radostí?

Roth: Ani tak ani onak. Je to prostě skutečnost života. V nadměrně zkomercializované společnosti, která žádá úplnou svobodu slova, je kultura nenažraná díra. Nedávno se Louis L'Amour stal prvním americkým prozaikem, který dostal za své "zásluhy o národ" Presidentskou medaili "Za svobodu". Předal mu ji v Bílém domě prezident. Jedinou zemí, kde by ještě mohl takový spisovatel dostat nejvyšší státní vyznamenání, je Sovětský svaz. V totalitním státě, samozřejmě, veškerou kulturu diktuje režim; my v Americe naštěstí žijeme v Reaganově ne v Platonově republice, a nehledě na tuto hloupou medaili, kultura se téměř úplně přehlídí, a tomu stavu je nepoohybně třeba dát přednost.

Když jsem byl prvně v Československu, připadalo mi, že pracuji ve společnosti, kde spisovatel všechno může a nic z toho nemá význam, zatímco čeští spisovatelé, s nimiž jsem se v Praze setkal, nic nesměli a všechno od nich mělo význam. Tím nechoť říct, že bych chtěl změnit bydliště. Nezavídal jsem jim to, že byli pronásledováni a jak právě tím se zvětšovala jejich společenská důležitost. Nezavídal jsem jim dokonce ani jejich zdánlivě hodnotnější a závažnější témata. Na Západě se stalo bezvýznamným mnohé z toho, co je smrtelně vážné na Východě - to samo je téma a vyžaduje značné tvůrčí úsilí, aby se přetvořilo v působivý román. Psát seriózní knihu, která nesignalizuje svoji serióznost bombastickými narážkami anebo tematickou závažností, které jsou tradičně spojeny se seriózností, je rovněž oenné podnikání. Být práv duchovní situací, která není očividně šokující ani obudně hrůzná, která nevyvolává univerzální soucit ani se nepřihází na velkém historickém jevišti anebo v působivém rozměru útrap dvacátého století - dobře to je los, který padl na ty, co píšou tam, kde se všechno může a nic z toho nemá význam.

Nedávno jsem slyšel v anglické televizi kritika George Steinera, jak odsuzuje současnou západní literaturu jako úplně bezoennou

a nekvalitní a prohlašuje, že velké dokumenty lidské duše, mistrovská díla mohou vyvstat jen v dušních drobných režimů jako je v Československu. Podivují se jen, proč všichni spisovatelé, které v Československu znám, si režim oškliví a vášnivě si přejí, aby zmizel z povrchu země. Nechápu, co chápe Steiner, že toto je jejich příležitost, jak se stát velkými? Občas jeden či dva spisovatelé s obrovskou brutální silou dokáží jako zázrakem přežít a vzít si systém za své téma, vytvořit vynikající dílo nezávisle na vlastní perzekuci. Ale většina z těch, kteří zůstávají uzavřeni uvnitř totalitního státu, jsou systémem jako spisovatelé zničeni. Tento systém nevytváří mistrovská díla, vytváří poruchy krevního oběhu, vředy, astma, vytváří alkoholiky, působí deprese, působí hořkost a zoufalství a duševní poruchy. Spisovatelé jsou zmrazení na ~~smak~~ intelektu, demoralizováni na duhu, nemocni na těle a kulturně otráveni. Často jsou úplně umlčeni. Devět desetin nejlepších z nich nikdy neudělají svoji nejlepší práci právě kvůli systému. Spisovatelé živeni tímto systémem jsou straničtí námezdní pisálkové.

Když takový systém trvá po dobu dvou či tří generací, neúnavně pracuje na spisovatelském společenství po dvacet, třicet nebo čtyřicet let, posedlost se upevní, jazyk se opotřebuje, čtenářstvo zvolna zmírá hlady a existence národní ~~kultury~~ literatury založené na originalitě, různosti a schopnosti pohybu (to je něco zcela odlišného než brutální přežívání jediného monótonního hlasu) je téměř nemožná. Literatura, která má to neštěstí, že zůstává izolovaná v podzemí na příliš dlouhý čas, se nevyhnutelně stane provinciální, zastaralou, dokonce naivní navzdory množství temné zkušenosti, která ji může inspirovat. Naopak naše práce nebyla zbavena autenticity proto, že jsme nebyli jako spisovatelé drobní totalitní vládou. Kromě George Steinera, který si dělá velkolepé a sentimentální iluze o lidském utrpení a "mistrovských dílech", neznám ani jednoho západního spisovatele, který by se vrátil zpoza železné opony a považoval se za znehodnocena, protože se nemusí potýkat s tak ubohým intelektuálním a literárním prostředím. Jestliže si mám vybrat mezi Louisem L'Amourem a naší literární svobodou a naší rozsáhlou živou národní literaturou na jedné straně a Solženicynem a tou kulturní pouští a drtivým útlakem na straně druhé, vyberu si L'Amoura.

/Přeložil ik/

Milý Philipe,

Přečetl jsem si výňatek z Tvého rozhovoru, jak jej otiskl únorový Harper's. Čtu všechny tvé věci se zájmem a rád, tento rozhovor s o to větším zájmem, že se týká tématu, o němž často přemýšlím - navíc se tvé výroky dotýkají osobně mě i mých přátel, žijeme a píšeme přece v zemi, kde se "nic nemůže a všechno má smysl" a kde našemu intelektu hrozí zmrzačení, našemu duchu demoralizace a tělu nemoc.

Vím, přečetl jsem většinu Tvých děl poctivě, že patříš mezi autory, kteří váží slova a píší jen o tom, co dobře znají z vlastní zkušenosti. I v Praze jsi byl, o osudu českých spisovatelů jsme nejdnou mluvili, projevoval jsi o něj zájem i snahu nějak jej ulehčit. Přesto však mi připadá, že některé tvé kategorické soudy o temných vyhlídkách literatury v nesvobodných poměrech vycházejí z malé či spíše jednostranné informovanosti.

Dilema svobody a nesvobody, tvořivého a netvořivého života, jak je vytyčuješ ve svých úvahách, je tak zřejmé a nepochybné jako dilema mezi zdravím a nemocí, mezi vyjížděkou na Capri a pobytem v cele smrti, nikdo nezapochybuje co si vybrat. Nicméně nelze popřít, že většina spisovatelů a vůbec umělců v Polsku, v Československu, v Maďarsku či v Jugoslávii si může volit, zda chce pobývat ve svobodě či v nesvobodě. Jestliže volí pobyt ve svých zemích a to často za cenu, že tam jsou pronásledováni, zakazováni či dokonce vězněni, svědčí to aspoň o tom, že dilema nebude tak zjevné a výrazné, jak je vidíš Ty, že skutečný problém bude jinde, než jak jej ukazuješ. Nemohu bez rozpaků ani přijmout tvrzení, že literatura, která vzniká v těchto zemích a která se opravdu často šíří jen primitivní formou opisů, je odsouzena k provinciálnosti, zaostalosti a naivitě /s výjimkou několika zcela ojedinělých zjevů/. Nechci být sám sobě soudcem /o nebezpečích, jež hrozí literatuře v nesvobodných poměrech, dobře vím/, ale jsem pře-

svědčen, že kolegové slavisté, kteří znají díla, jež za posledních čtyřicet let vznikla v Polsku, v Československu, v Jugoslávii či dokonce v Sovětském Rusku, Ti potvrdí, že se mezi nimi dají nalézt díla pozoruhodná, průměrná i špatná jako kdekoliv ve světě. To, že často i ta nejlepší zůstala na Západě neznáma anebo jen málo známa, způsobila více jejich "jazyková provincialita" než snad jejich "provinciální úroveň."

Myslím, že mi dáš za pravdu, že jedna z nejkvělejších literatur minulého století vznikla v nejnesvobodnější říši té doby - v Rusku. /Dostojevskij byl odsouzen k smrti, většina největších ruských spisovatelů strávila část života ve vyhnanství anebo pod policejním dohledem./ Tu plejádu jmen: Puškin, Lermontov, Gogol, Tuergeněv, Tolstoj, Dostojevskij, Čechov atd. nelze přece vysvětlit teorií o gigantu, který se týčí nad hroby svých méně silných druhů. Tím nechci tvrdit, že nesvoboda přispívá ke vzniku velké literatury. Vždyť právě v tomto století nastala ~~velká~~ éra angloamerické literatury. A zase naopak ~~v~~ současnosti mě fascinuje literatura španělské Ameriky a Jižní Amerika není přece místem ^{velké} ~~velké~~ svobody. Snad uvedené příklady dostačí, abych mohl udělat podstatný závěr: není přímá úměrnost mezi ^(mezi systémem) politickými poměry a velikostí literatury. Najít mezi vnějšími poměry a dílem souvislost, která by platila stejně pro Joyce, Beckett, Musila, Kafku, Llasu či Solženicyna, mi připadá nemožné.

Nešvarem naší doby je, že se snaží veškerý problémy současného světa zmenšit a zjednodušit na politické problémy, převést je do oblasti ideologické terminologie, rozdělit svět na dobrý a špatný, svobodný a nesvobodný, na svět, v němž se dá žít s nadějí, a na svět, v němž - aspoň teoreticky - ^{se} žít ani nedá. /Prakticky se v něm žije a život se ani tak příliš nemusí odlišovat./ Má-li literatura vůbec jaké poslání, spočívá ta mise jistě i v tom, že proti ~~tomuto~~ zjednodušenému obrazu neustále potvrzuje obraz skutečného neredukovaného

a neredukovatelného života. A jestli něco svědčí o tom, že život nelze takto umenšit, je to právě skutečnost, že hodnoty vznikají i tam, kde by podle zjednodušené představy měly vznikat jen "vředy, astma, deprese a duševní poruchy".

Nerad bych se ocitl v úloze toho, kdo obhazuje svůj vlastní útlak. Samozřejmě vím, že tam, kde spisovatelé za to, že napíše nevhodný text, useknou hlavu, nemůže vzniknout literatura. Jenže takových míst není v současném světě mnoho. Jsou jen země, kde svoboda je anebo se zdá být neomezená, a země, kde jsou svobody více či méně omezeny. Těch druhých zemí - jistě to v nás budí spíše sklíčenost - je většina. Většina lidstva tedy žije ve světě značně omezených svobod. Otázka, kterou ses zabýval, tedy pro mě zní: kde za takové situace mají žít spisovatelé a jaké možnosti mají ti, kteří jsou ochotni /či nuceni/ sdílet osud s "většinou".

Podle zjednodušené představy by spisovatelé, kteří žijí v zemích omezené svobody, měli být přímo fascinováni svým postavením pronásledovaných či aspoň omezovaných bytostí, tedy psát "smrtelně vážně" o tom, co je na Západě už "bezvýznamné". /A skutečně se to méně zasvěcenému pozorovateli tak může jevit, protože k mému překvapení - dovedu si to vysvětlit opět jen zideologizováním i západního světa - se překládají nejvíce díla právě takto fascinovaná, díla politizujících a polemizujících./ Jedni v tom snad vidí velkou příležitost, druhí provincialismus. Nedorozumění však tkví v tom, že předpoklad je falešný. Dostojevskij či Čechov, abych zůstal u příkladů bezesporných a česem prověřených, se nestali velkými tím, že popisovali útlak či haněbnost carského režimu. Jejich velikost a genialita se projevovala v tom, že psali o základních a bytostných problémech lidské existence - tedy o týchž problémech, o nichž by zřejmě psali, kdyby žili ve svobodné Francii či v Americe. Jestli je poměry vůbec nějak ovlivnily, tedy nejspíš v tom, že je nerozmazlily, že je přiměly zů-

stat s lidmi, o nichž psali, že je zásobily bezpočtem působivých příběhů a osudů. /Ale i toto tvrzení zjednodušuje složitost tvůrčího procesu./ Stejně tak dnes to, co vzniká v naší části světa literárně či myšlenkově podnětného se, nedá vyjádřit v pojmech politické terminologie, stejně jako se v nich nedají vyjádřit obsahy tvých děl.

Aspoň jeden příklad. Největší česky píšící prozaik /i když na Západě méně překládaný, protože těžko přeložitelný, protože zcela nevysvětlitelný politickými pojmy/ je podle mého názoru Bohumil Hrabal. Jako člověk spíše opak Solženicynův. Flachý a ~~spíše~~ bojácný. Vzděláním právník /jako Franz Kafka/. Byl po leta pronásledován. Pracoval v hutích a ve sběrných surovinách jako dělník. Žil po leta ve světě, který je ~~po~~ většinou z nás, ^{co} ~~kteří~~ píšeme, spíše uzavřen. Tento autor, který by měl buď onemocnět, ~~z~~zplanět, všechno vzdát, anebo se aspoň stát osamělým bojovníkem, vytvořil zcela ojedinělé dílo /i ve světové literatuře/ dílo s nevšední imaginací, plné humoru, poezie, absurdity a zároveň fascinující znalosti reality. V den, kdy se má objevit jeho kniha /po letech zákazu smí se občas opět objevit/ stojí před knihkupectvím již od půlnoci zcela absurdní fronty. Kam bys zařadil jeho dílo? Mezi provinční pokusy? Mezi výplody námezdních pisálků? Mezi díla ojedinělých gigantů? A kam zařadit dílo Seifertovo, Havlovo, Čosićovo, kam zařadit Konwického, Déryho, Roževiče, Rasputina a desítky dalších?

Nepochybuji, že nesvobodné poměry umlčely, zlomily či zničily spoustu nadaných tvůrců, ale tvrdit, že proto v celé obrovské části světa nemůže vzniknout až na gigantické výjimky opravdové dílo, mi připadá oprávněné tak, jako tvrzení, že naopak nemůže vzniknout ve svobodných poměrech, protože tu chybí utrpení, velká témata a autoři jsou demoralizováni snadným životem a korumpováni slávou a výdělkem.

Každé opravdové dílo je přece výsledkem tvůrčí činnosti - té je jistě schopna jen svobodná lidská bytost, ale ^{snad} jistě budeš souhlasit s tím, že svobodná lidská bytost je myslitelná a možná i v nesvobodných poměrech. Tvůrčí akt je na poměrech jen ^{částečně} závislý, /na nich jsou spíše závislé ^{další} osudy díla, ale o tom nebyla řeč, / i když se na ně často vymlouváme, i když bychom si všichni přáli, aby na sebe vzaly co nejideálnější podobu.

Autor sám je asi nejspíš schopen posoudit, kde a za jakých podmínek může tento akt nej^{lépe} uskutečnit, aby mu připadal smysluplný. To, co jednoho ničí, může přece druhého naopak povzbudit. Nezdá se mi správné mu toto právo upírat, ~~neoprávněně předem~~ prohlásit jeho snažení za beznadějně a jeho tvorbu předem za propadlou jen proto, že poměry se nezdají pro tvorbu právě příznivé.

Ivan Klíma